

Patrick J. Geary: A nemzetek mítosza

EURÓPA NÉPEINEK SZÜLETÉSE
A KÖZÉPKORBAN

Ford. Duró Gábor. *Atlantisz, Bp., 2014.*
224 old., 3295 Ft (*Circus maximus*)

Nemrégiben egy neves magyar tudós és államférfi, talán a korszellem hangján szólva, azt találta mondani, hogy „[a] mai világban [...] [a] humán tudományok, a kultúra nagyon fontos[ak], de nem értéket teremtenek, hanem az embereket gyönyörködtetik, boldogságot adnak”. Ezt a gondolatot választva recenzión kiindulópontjául, azt hiszem, indokoltan tekintek el annak a meglehetősen összetett kérdésnek a taglalásától, hogy Patrick Geary műve, amelyet 2002-es amerikai megjelenése óta tizenkét nyelvre (időrendben: németre, franciára, koreaira, portugálra, szlovénra, románra, szerbre, japánra, olaszra, albánra, törökre és magyarra) fordítottak le, és amely magyar nyelvű megjelenése előtt sem volt ismeretlen nálunk (l. egyebek mellett Mersdorf Zsuzsa ismertetését a német kiadásról a *Korall* 24–25. számában), teremtett-e értéket vagy sem, és egyből rátérhetek a könyv tartalmának érdemi tárgyalására (vagyis gyönyörködtető, boldogító jellegére).

Patrick Geary a Princetoni Institute for Advanced Study történész kutatója. Elsősorban a kora középkor szakértőjeként ismert, de szűkebb szakterületén túl sokat foglalkozik a történetírás történetével és módszertani kérdéseivel, továbbá a történettudománynak a politikai nyilvánosságban betöltött szerepével is (pl. *Historians as Public Intellectuals. The Reuter Lecture 2006*. Centre for Antiquity and the Middle Ages, University of Southampton, 2007). *A nemzetek mítosza* annak a szélesebb olvasóközönségnek íródott, amelyet aggodalommal tölt el a nacionalizmus újjáéledése Európában, és különösen a múlt áltudományos felhasználása ebben az újjáéledésben.

A (jelenkori) nacionalizmus – írja Geary – egyfelől „azt feltételezi, hogy Európa népei különálló, szilárd és objektív módon azonosítható társadalmi és kulturális egységek, melyeket nyelvek, szokások és nemzeti karakterek alapján lehet megkülönböztetni, ezek pedig egyértelműek és állandóak. [...] Másfelől az etnikai igények alapján nemcsak a politikai autonómia követelése merül fel [...], hanem az ahhoz való jog is, hogy a nép saját történelmi területét birtokolja. [...] Ezekben az igényekben implicit módon jelen van az »első foglалás« pillanata, amikor a föld törvényes birtoklásának földrajzi határait végérvényesen kijelölték: a németeknél ez az I. század, a frankoknál az V., a horvátoknál a VI–VII., a magyaroknál a IX–X. század és így tovább. E körkörös érvelés szerint az »első foglалás« ideje után következő hasonló népmozgások, inváziók vagy politikai beolvasztások már mind törvénytelenek.” (20–21. old.) Az etnikai esszencializmus, a politikai autonómia és a „saját” területhez való jog eszméje csak a modern (etnikai) nacionalizmusban alkot szoros egységet, de a három közül az első legalább az ókorig nyúlik vissza, és máig rányomja a bélyegét a népekkel kapcsolatos elképzeléseinkre – akkor is, ha nem vagyunk kimondottan nacionalisták. Gearyt az érdekli, hogy a történettudomány hogyan járult hozzá annak a meggyőződésnek a kialakulásához, hogy Európa népei a számukra releváns „első foglалás” óta lényegileg változatlanok, és joggal tartanak igényt (csak ők tarthatnak joggal igényt) politikai autonómiára egy adott területen, illetve hogy miként lehetne az ebben megnyilvánuló esszencialista népfogalmat valami megfelelőbbel helyettesíteni.

Bár a nemzeti identitás és a nacionalizmus problémaköre iránti erőteljes érdeklődés meglehetősen új keletű a modern kultúratudományokban (l. Anthony D. Smith: *Nationalism and Modernism. A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*. Routledge, London – New York, 1998.), az a kérdés, hogy a csoportok (és – a „néphez” hasonlóan sokértelmű kifejezéssel – a „társadalmak”) hogyan képesek túlélni tag-

jaikat, hogyan tudják megteremteni időbeli folytonosságukat, e tudományok egyik alapkérdése volt egyetemi intézményesülésüktől fogva. Georg Simmel már 1898-ban hosszabb tanulmányt szentelt a témának *Die Selbsterhaltung der sozialen Gruppe* (A társadalmi csoport önfenntartása) címmel, amely még abban az évben megjelent angolul is, és átdolgozott változata későbbi szociológiai főművének egyik fejezete lett (*Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Duncker & Humblot, Berlin, 1908. 374–459. old.; magyarul: Georg Simmel: *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok*, Gondolat, Bp., 1973. 345–449. old.). Itt Simmel egy sor olyan tényezőt mutat be a stabil helytől, a tényleges vagy képzel, illetve szimbolikus leszámazáson át az „elkülönült vezető szervig”, amelyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy egy elemiben folyamatosan átalakuló csoport – legyen az család, etnikum, vallási közösség vagy szakmai-kulturális egyesület – önmagával azonos maradjon.

Az azonosság persze mindig a csoport pillanatnyi állapotának, azon belül is történelmi tudatának függvénye: a Simmel által vizsgált tényezők egy adott helyzetből visszatekintve válnak az azonosítás kritériumává. Ennek következtében egy korábbi állapotban nem feltétlenül ugyanazok a tényezők teremtették meg a folytonosság inter(szubjektív) percepcióját, mint egy későbbiben, vagyis a tényleges csoporttagolódás – az, hogy egy adott pillanatban ki mely csoport(ok)hoz tartozik – újra és újra eltérhet attól, ami a csoportok emlékezetében konstituálódott. Efféle diszkontinuitást jelez Szűcs Jenő fogalmi különbségtétele is a kollektív identitás három egymásra, de nem (vagy csak nagyon részlegesen) egymásból következő formája a törzsi (*gentilizmus*), a nemzetiségi és a nemzeti között (l. *Nemzet és történelem*. Gondolat, Bp., 1974. 189–280. old., és *A magyar nemzeti tudat kialakulása*. Balassi–Osiris–JATE, Bp.–Szeged, 1997. 7–295. old.).

Ami Gearyt illeti, őt nem annyira a mi-tudat hosszabb távú történelmi változása foglalkoztatja, mint inkább

az a kérdés, hogy a folyamatosan változó csoporttagolódás a késő ókori és a kora középkori Európában hogyan viszonyult a korabeli (főleg narratív és jogi) forrásokban megjelenő etnikai sajátosságokhoz, illetve a bennük használt népnevekhez, amely népnevek a maguk részéről a XIX. századi történészek által rekonstruált nemzeti történelmeknek is meghatározó elemei lettek. A XIX. századi történettudomány ugyanis – ahogy Geary a könyv első fejezetében bemutatja – a változatlan (vagy korábbi variánsokra visszavezethető) népnevekkel jelölt csoportok folytonosságának, időbeli azonosságának feltételezése mellett a modern nyelvészetet is segítségül hívta az „első foglalás” előtti etnikai tagolódásnak és általában véve a „nemzetek eredetének” feltárásához. E Németországból induló filológiai-történeti megközelítés szerint „az ősi szövegek, vagy ezek hiányában a nyelvészet eredményei bizonyítják, hogy a régmúltban is léteztek különálló »nyelvi közösségek«, melyek tagjai ugyanabban a világképben osztoztak, ugyanazokat a társadalmi-valorális értékeket követték, és ugyanaz volt a politikai rendszerük. A népek kialakulása akkor történt, amikor e különálló, azonosítható nyelvek leváltak a közös germán, szláv, újlatin vagy görög »alapnyelvről«, és az ezeket beszélő emberek saját kulturális-nyelvi egységekké kezdtek formálódni.” (45. old.) Ilyenformán Európa népei végső megtelepedésük előtt csak ideoda vándoroltak, aminek során persze változtak, idomultak a környezetükhöz – ahogy az útjuk során felszedett jövevényszavak is mutatják –, de etnikai lényegüket megőrizték: mihelyst nyelvileg különváltak, ez pedig jóval Európába érkezésük előtt történt, már önálló népek voltak. Ezt a felfogást igyekezett alátámasztani a régészet is, amikor – elsősorban Gustaf Kossinna nyomdokain haladva – az európai ősnépek nyelvi azonosítását anyagi kultúrájuk feltételezett sajátosságaival egészítette ki.

Az az elképzelés azonban, hogy a késő ókori és kora középkori történeti forrásokból ismert népeket kölcsönösen egyértelmű módon hozzá lehetne rendelni a rekonstruált ősnépekhez és az egykorú

régészeti leletegyüttesekhez, illúziósnak bizonyult. A korszak egy másik neves kutatójától, Chris Wickhamtól vett idézettel: „attól, hogy egy férfi vagy egy nő longobárd stílusú melltűt viselt, még nem feltétlenül volt longobárd, mint ahogy egy mai bradfordi család sem lesz japán attól, hogy Toyotája van.” (51. old.) Ugyanígy a nyelv sem jó indikátora az etnikai identitásnak, hiszen – ahogy ma is – a múltban is több nép beszélhetett ugyanazon a nyelven, vagy egyazon nép több nyelven. Ráadásul – figyelmeztet Geary – nemcsak arról van szó, hogy az anyagi kultúrájuk alapján azonosítható csoportok nem esnek egybe az anyanyelvük, illetve a népnevük alapján azonosíthatókkal, hanem az az előfeltevés is problematikus, hogy a késő ókor vagy a kora középkor népeit földrajzilag egymás mellett elhelyezkedő, többé-kevésbé homogén tömbökként kellene elképzelnünk. Az etnikai határok ugyanis gyakran nem a politikailag értelmezhető territóriumok között, hanem ezeken belül húzódtak, és mindenekelőtt a városok lakosságát választották el a falvakétól.

De ha nem ilyenek, akkor hát milyenek voltak valójában a népvándorlás korának népei, milyen alapon határozhatók meg, ha egyáltalán meghatározhatók? A könyv orosz-lánrésze (II–V. fejezet) erre keresi a választ. Egy szakmai közönségnek szánt monográfia szerzőjétől az olvasó joggal várhatná, hogy a korábbi kutatások módszertani kritikája után bemutat egy olyan eljárást, amelyre elkerülhetők az elődöknek felrört hibák. Egy efféle módszertani elemzés – amelyet nálunk például a nemzetközi szakirodalom alapos áttekintésével és a magyar vonatkozások kiemelésével Bálint Csanád végzett el (1. Az ethnosz a kora középkorban. A kutatás lehetőségei és korlátai. *Századok*, 140 [2006], 2. szám, 277–347. old.) – sok tanulsággal szolgál a mindenféle etnikai kérdésekben illetékes kutatók számára, de talán egy mindössze kétszáz oldalas könyv ívét megtörte volna, vagy úgy tűnhetett, hogy túlzottan próbára tenné a megcélzott olvasóközönség türelmét.

Mindenesetre Geary a forráselemzés mikéntje helyett az etnikai iden-

titás, illetve tagolódás vizsgálatának ókori kezdeteivel folytatja gondolatmenetét a könyv második fejezetében. Abból indul ki, hogy nemcsak a népvándorlás korában, hanem még a XIX. században is azok a történetek és leírások jelentették a népfogalom alapját, amelyeket egyrészt a klaszszikus auktoroknál, másrészt pedig a Bibliában lehetett megtalálni. „Az ötödik század elejére a római világ lakói – akár keresztények voltak, akár zsidók vagy pogányok – kétféle népmoddelt ismertek: az *etnikait*, amely származáson, szokáson és földrajzi elhelyezkedésen alapult, valamint az *alkotmányost*, melyet a törvény és a lojalitás határozott meg.” (72. old.) A római *populus* és a bibliai választott nép az utóbbi kategóriába tartozott, míg az ő perspektívájukból a barbárok vagy általában véve a többiek az előbbibe (*gentes, gójim*). Geary szerint a két népmoddell különbsége valójában a külső és a belső nézőpont közötti kontrasztnak felel meg: más „népeket”, amelyekről keveset tudtak és azt sem első kézből, könnyű volt egyszerűnek, természetből fogva adótnak, történelmen kívülinek látni. Ebben az értelemben a későbbi korok etnikai esszencializmusát már az ókorban is megtaláljuk. Ráadásul mihelyst (a VI. századtól fogva) saját történetíróik révén – amilyen Iordanes vagy Tours-i Gergely volt – a „barbárok” is szóhoz jutottak, ahelyett hogy elutasították volna, maguk is elfogadták azt a képet, amelyet a klasszikus auktorok festettek róluk – persze a negatív konnotációk nélkül. A Római Birodalom nyomában létrejövő királyságoknak ugyanis szükségük volt arra a legitimitációra, amit a római szerzőknél fellelhető pedig-rejük jelentett. „A hatalomra kerülő új eliteket a korábbi birodalom egész területén *gens*eknek tartották, akiket egy közülük kiemelkedő király egyesített a közös származás, a szokások és a nyelv alapján. Ezzel a felfogással az új politikai vezető csoportosulások is azonosultak, ugyanakkor arra törekedtek, hogy saját *gens*eik egyenrangúak legyenek a *populus Romanusszal*. Mindez végeredményben e két társadalmi kategória felfogásának átalakulásához vezetett. [...] A VI. századra a *populus Romanus* – legalábbis az

olyanok szemében, mint Iordanes – lényegében azonos kategóriát jelentett a barbár *gens*szel. Az »ők« és a »mi« megkülönböztetése lassanként kezdett eltűnni.” (78. és 80. old.)

A harmadik fejezet a III–IV. század európai társadalomtörténetének rövid áttekintését nyújtja abból a szempontból, hogy a barbárok ellen folytatott háborúk és ezzel párhuzamosan a velük kötött különféle megállapodások, a birodalmi adórendszer fokozatos szétzilálódása, illetve a kereszténység elterjedése hogyan alakította át a vallási, regionális és osztályidentitás korábbi kereteit. A barbár népek kialakulásának legkorábbi, viszonylag jól rekonstruálható formáit a következő fejezet mutatja be. A hunok (hosszabb távon sikertelen) etnogenezise, más nomád népekre is jellemző módon a folyamatos győzelmekre és terjeszkedésre épült. „Egy harci vezetőnek győzelmei sorával sikerült más harcosokat is magához vonzania, s így egy kisebb fegyveres csoportból fokozatosan hadsereg lett. Ez a hadsereg azonban csak akkor maradhatott fenn, ha folyamatosan terjeszkedett, és a meghódított lakosságot beolvasztotta saját haderejébe. A hódítások kiterjedésével a beolvasztás is nagyobb méreteket öltött, míg aztán egy döntő pillanatban – jogi és intézményes kereteket kapva, esetleg különleges isteni jóváhagyás birtokában – a hadsereg néppé alakult át.” (116. old.) A hunok szinte a semmiből bukkantak elő a IV. század második felében, de nem sikerült konszolidálniuk szövetségüket, és nem egészen száz évvel később, Attila halála után rövid idő alatt el is tűntek.

Velük szemben a gótok etnogenezise szintén különböző eredetű harcosok szövetségén alapult, de ez a szövetség nem lavinaként növekedett, hanem inkább több, egymással nem kontinuus szakaszban állt újra és újra össze. A III. században, a markomann háborúk végén már kialakult egy ilyen formáció, a következő században a hunok elől nyugat felé menekülő barbárok hozták létre egy másik hasonló egységet, majd a Hun Birodalom romjain is létrejött egy gót szövetség; az utóbbi kettő közül az első a vizigót, a

második pedig az osztrogót etnogenezis kiindulópontjává vált. „Azonban függetlenül attól, hogy ezek a berendezkedések rövid vagy hosszú életűek voltak-e, az egyes népek mögötti társadalmi valóság minden esetben gyorsan és radikálisan átalakult. Bármit is jelentett a »gót« név Cniva III. századi királyságában, a gótok VI. századi hispániai valósága egészen más volt a nyelv, a vallás, a politikai és társadalmi szervezet, sőt még a származás tekintetében is. [...] A nevek mint folyton megújuló erőforrások lehetőséget teremtettek arra, hogy az embereket meggyőzzék a folyamatosságról, még akkor is ha saját megélt valóságukban ennek épp az ellenkezőjét tapasztalták. Az ősi nevek [...] időről időre visszatérhettek, hogy a megváltozott körülményekhez igazítva egy-egy új hatalmi törekvés hívószavaivá váljanak.” (143–144. old.)

Egy sokat idézett cikkében (Ethnic Identity as a Situational Construct in the Early Middle Ages. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, 113 [1983], 15–26. old.) Geary amellet érvelt, hogy még a Római Birodalom nyomában létrejövő barbár királyságok krónikásai is csak ritkán használtak etnikai címkéket az egyéni identitás kifejezésére – a VII. századi frank *Fredegar-krónika* például a benne szereplő 230 különböző személynek csak 15 százalékát jelöli meg így, akik ráadásul nem tartoznak az olvasók által valószínűleg nem vagy kevésbé ismertek közé. Az etnikai terminusok leginkább kollektívumokra vonatkoztak, mégpedig háborúk, királyok és hadvezérek összefüggésében. A *gens Francorum* lényegében ugyanazt jelentette, mint az *exercitus Francorum*: egy király vagy hadvezér (*rex* vagy *dux Francorum*) irányítása alatt álló hadsereget. Ez a terminológiai sajátosság egybehangzó azzal az általános elgondolással, amely elsősorban Reinhard Wenskus – Szücs Jenő számára is fontos viszonyítási pontot jelentő – művére (*Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen Gentes*. Böhlau, Köln, 1961.) nyúlik vissza, amelynek értelmében a kora középkori „népek” kollektív identitása úgy alakult ki, hogy a királyok

vagy hadvezérek körül szerveződő harci szövetségek tagjai, ha a szövetség fennmaradt, hosszabb távon átvették vezetőik családi tradícióit. Ahogy *A nemzetek mítoszában* írja Geary: „A királyok olyan identitást kínáltak a »népüknek«, amely homályos családi hagyományaikban gyökeresedett, ezeket a tradíciókat azonban a megváltozott helyzethez igazítva újraértelmezték és átalakították. [...] A sikeres királyok családjuk képzeletbeli múltját egész népükre rávetítették, s így, e közös származástudat segítségével próbálták egyesíteni a teljes katonai elitet...” (132. old.)

Az újabb és újabb „identitáspolitikák”, formálódó kollektív identitások sokféleségében a személyes etnikai azonosságtudat minden bizonnyal elég összetett lehetett. Az egymásra rétegződő identitásokat tekintve talán nem kirívó (a Geary által nem idézett, de több forrásból is ismert) Droctulf vagy más néven Drocton esete, aki szvébnek született, de a longobárdok fogságába esett, közöttük élt, sőt katonai vezetőjük (*dux*) lett, és maga is hosszú szakállat viselt; később átállt a „rómaiakhoz”, vagyis az Itáliában harcoló bizánci seregekhez, akiket nagy győzelemre segített a Ravenna melletti Classisnál; ezután keletre, Trákiába került császári parancsnokként, harcolt az avarok ellen, majd visszatért Ravennába, amit – Paulus Diaconus által (*Hist. Lang.*, III, 19) megőrzött sírfelirata szerint – saját hazájának (*patria*) tekintett, és úgy rendelkezett, hogy a város védőszentjéről elnevezett San Vitale-templomban temessék el; valamikor a VII. század elején halhatott meg (I. J. R. Martindale: *The Prosopography of the Later Roman Empire*. Cambridge University Press, Cambridge, 1992. 3. köt., 425–427. old.). Az epitáfium szerzője mind szvéb, mind longobárd identitásának jelzésére a *gens* szót használta – Drocton „gensét tekintve szvéb [volt]” (*gente Suavus*), a longobárdok elleni háborúban pedig „gensének pusztítója lett” (*vastator genti adfuit ipse suae*) –, de ami „rómaiságát” illeti, noha választott *patriája* császári területen volt, és élete jelentős részét császári szolgálatban töltötte, ezzel összefüggésben sem *gens*ről, sem *populus*ról nincs szó, miközben

azonosság tudatának korábbi rétegei fennmaradhattak nyilvános önképében.

A *nemzetek mítoszá*nak utolsó előtti, ötödik fejezete a kora középkori népek etnogenezisének azzal a további (a vizsgált időszakban utolsó) szakaszával foglalkozik, amely a VI. században kialakuló területi alapú királyságok – a longobárd, a vizigót, a frank vagy az avar – keretei között ment végbe. Ebben a környezetben a hódítók és az elfoglalt területeken élő „római” lakosság felső rétegének összeolvadását jelentős részben előmozdíthatták a származástól függetlenedő, területi alapú királyi törvények és rendelkezések. A longobárd királyságban például a VIII. század elejére már nem kellett valamilyen hagyományos értelemben „longobárdnak” lenni ahhoz, hogy valaki földjének átörökítése vagy átruházása során ne a római, hanem a longobárd törvények szerint járhasson el. A frank területeken pedig, amelyek hamarabb kerültek ki a római ellenőrzés alól, és eleve periferikusak voltak a birodalom számára, az összeolvadás gyorsabban zajlott: Sigismund király 517-ben kiadott törvénykönyvében, a *Liber Constitutionum*ban, amely származásától függetlenül Burgundia minden lakosára vonatkozott, már *populus noster*nek nevezte alattvalóit. Persze „[a]zt már sohasem fogjuk megtudni, hogy a parasztok vagy a rabszolgák hogyan tekintettek önmagukra, azt viszont tudjuk, hogy azok, akik együtt harcoltak, és szabad emberként álltak a királyi bíróság elé, vagy vettek részt a gyűléseken, felismerve az összetartozást, közösséget vállaltak saját uralkodójukkal.” (209–210. old.)

A könyv zárófejezetében – egyfajta epilógusában – Geary úgy állítja tágabb összefüggésbe a kora középkori etnogenezissel kapcsolatos megfigyeléseit, hogy párhuzamot von köztük és a zulu nép mai csoportosulásainak, illetve azonosság tudatának kialakulása között. A zuluk „eredetét” először egy angol misszionárius, A. T. Bryant (1865–1953) írta meg, korának műfaji-tudományos normáit – s így közvetve a klasszikus és bibliai mintákat is – követve. Az eredmény nem került nagyon messze sem a népvándorlás kori európai történetírók,

sem a rájuk hivatkozó XIX. századi történészek elbeszéléseitől. Másfelől az afrikai gyarmatosítás kezdetén beinduló etnikai-politikai átalakulások újabb rekonstrukciói is nagyfokú hasonlóságot mutatnak a kora középkori etnicitással foglalkozó kutatások eredményeivel: „Az európai népek, csakúgy, mint Afrika, Amerika és Ázsia népei, nem a történelem elemi struktúrái, hanem maguk is »folyamatok« [...] Hérakleitosznak igaza volt: kétszer nem léphetünk ugyanabba a folyóba.” (210. old.)

GECSER OTTÓ

Egy történelmi gyilkosság margójára

MERÁNIAI GERTRÚD EMLÉKEZETE, 1213–2013

Szerk. Majorossy Judit. Ferenczy Múzeum, Szentendre, 2014. 320 old.

Az utóbbi évtizedekben szokásossá vált, hogy egy-egy kiállítással kapcsolatos konferencia vagy tanulmánykötet valóságos kézikönyvvé női ki magát. Ezúttal is. A Gertrúd királyné meggyilkolására emlékező kiállítás alkalmából kiadott kötet egyrészt körképet nyújt a korai XIII. századi Magyarországról, másrészt pedig évszázadokon átnyúló kitekintést a drámai esemény (szó szerint drámai) visszhangjáról. Különösen dicsérendő, hogy a kiállítás kiváló szervezője és a kiadványok szerző-szerkesztője a tekintélyes (és súlyos) kötet mellett a kiállításon valóban kézben lapozgatható *Vezetőt* is összeállított a legfontosabb információkkal és a részletes tanulmányok lényegének összefoglalásával. („A királynét megölnötök nem kell félnetek jó lesz [...]” *Merániai Gertrúd emlékezete 1213–2013. Történelmi vándorkiállítás: Kiállításvezető*. A vezető szövegét írta és a kiadványt szerkesztette Majorossy Judit. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 2013. 92. old., 100 képpel).

A tanulmánykötet öt részből áll: az első az általános hátteret vázolja, a második a gyilkossággal és Gertrúd

temetésével foglalkozik. A harmadik Gertrúd sírjának és síremlékének kutatását mutatja be, a negyedik elvezet Gertrúd irodalmi ábrázolásaihoz a XIX. századig, s végül az ötödik, a *Függelék*, a drámai esemény latin és német forrásait tartalmazza eredetiben és magyar fordításban. Végül angol összefoglalók következnek (306–320. old.).

Remélem, nem sértem meg a kiváló tanulmányok szerzőit, ha azt mondom, hogy a kötet csattanója a II. részben közölt „kriminológiai” vizsgálat a merénylet körülményeiről (95–121. old.). Körmendi Tamás páratlan forrásbázisra épített és éles logikával kidolgozott bűnügyi jelentése ellen egy Hercule Poirot-nak vagy Sherlock Holmesnak sem lehetne kifogása.

A nyomozás egyik első lépését, nevezzük környezettanulmánynak, a kötet első részének tanulmányai elvégezték. A családi hátteret a szerzőtői bevezetés adja meg: az andechsi grófok, majd hercegek hat generációjának felemelkedését és eltűnését 1251-ben a történelem színpadjáról. A XII. századbeli II. Berthold bajor gróf leszármazottai száz évvel később Európa öt részén voltak birtokosok, Burgundiától Isztriáig (3. térkép, 13. old.). Zsoldos Attila összefoglalta, amit már korábban részletesen bemutatott: az Árpád-kori királynék „intézményét”, amely a királyság árnyékában alig kitapintható (*Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában*. MTA TTI, Bp., 2005.). Nota bene, erre jól rimel Szakács Béla Zsolt cikke, *A királynék művészete – a művészettörténelemszerek királynéi*: „...a magyarországi művészet alakításában középkori királynéinknak nem jutott meghatározó szerep. [...] A királynék művészete tehát egyszersmind a királyok művészete is.” (217–229. old.) Weisz Boglárka (*Árpád-házi királynéi jóvedelmek. Gertrúd királyné udvartartásának pénzügyi hátteréről*, 51–59. old.) is csak töredékesen tudja rekonstruálni az „áldozat” – minden jel szerint nem jelentéktelen – anyagi helyzetét. (Viszont felhasználta az alkalmat, hogy megemlítsse fontos revízióját a harmincadvám eredetéről!) Az anyagi viszonyokról szóló körképhez tar-